

Приповетка *Сан смешној човека*, објављена 1877. године у априлској свесци *Пишчевој дневника*, прожета је неким од кључних идеја и мотива који су заокупљали Достојевског и постали окосница његовог стваралаштва. У њој су, између осталих, присутни: мит о златном веку и (земаљском) рају, питање (не) могућности остварења „Царства божјег“ на земљи, проблем људске патње (посебно патње деце), греха и зла у свету, али и урођеног моралног осећаја, тема усамљености и изолованости појединца, као и немогућност комуникације, мотив ниҳилизма и самоубиства, својеврсна варијација теме двојника (у овом случају двојника планете Земље).²³ Приповетком при томе доминира, за Достојевског карактеристично, давање неретко суштинске улоге сну јунака у оквиру дела, при чему је сан чак средишњи и најважнији део приповетке, па су му сви остали елементи „подређени“ и на њега усредсређени. Другим речима, све поменуте идеје, теме и мотиви морају се посматрати кроз приз-

²³ М. Бахтин истиче да је *Сан смешној човека* „готово потпуна енциклопедија главних тема Достојевског“; *Нав. дело*, 218.

му сна „смешног човека“, наратора и главног јунака приповетке, будући да сан, и садржински и структурно, има неприкосновено и недвосмислено повлашћено место у њој.

Сан не само да је „смешном човеку“ „открио истину“, што снови неретко чине, упућујући сневача у оно још непознато, несазнато и скривено, већ га је спасао од самоубиства и открио му „нови, велики, обновљени, моћни живот“ и то у тренутку када је одлучио да се „обавезно те ноћи убије“. Након сна „смешни човек“ је доживео суштински преображај и препорођен почео да живи своју нову егзистенцијалну могућност, која је у њему латентно свакако била присутна, али коју је освестио тек захваљујући свом сну.

Сан као супротстављање *другої моїућеї живоїа* обичном или до тада живљеном животу, први пут се, по Бахтиновом мишљењу, у књижевности јавља у менипској сатири²⁴. У епу сан „није нарушавао јединство приказиваног живота, и није стварао други план; нити је нарушавао поједностављену целовитост лика јунака“. Међутим, сан се у менипеју „уводи управо као *моїућносї* сасвим другог живота, организованог по законима другачијим него што је обичан живот (по-

²⁴ Менипска сатира (менипеја) је врста римске сатире, писана у прози, са уметнутим стиховима. Шире узев, представља комбинацију различитих тематских, стилских и структурних карактеристика: у њој се меша узвишен, озбиљан, филозофски садржај са елементима комичног, пародијом и карикатуром. М. Бахтин менипеју повезује са романима Достојевског, сматрајући је парадигматским жанром који кроз различите епохе преноси *дијалоизам* као свој квалитет. (Т. Поповић, *Речник књижевних шермина*, 424.)

некад директно као 'свет окренут наопачке')". Након сагледавања живота у сну, обичан живот постаје чудан, па човек почиње да га схвата и оцењује на нов начин, „у светлости сагледане друге могућности“. Путем сна човек постаје неко други, „открива у себи *нове моћности* (*и боље и јоре*), испитује се и проверава сном“.²⁵

Менипеја као жанр свој зенит, по Бахтиновом мишљењу, доживљава управо у стваралаштву Достојевског. Остављајући по страни питање да ли је и у којој мери ова тврдња оправдана, несумњиво је да постоји аналогија између описане функције снова у менипеји и *Сну смешног човека*. Зато ћемо се Бахтиновом одређењу употребе снова у менипеји вратити након тумачења сна „смешног човека“, да бисмо проверили може ли се говорити о „зениту“ менипске употребе сна у овој приповеци Достојевског.

Да снови могу имати такву моћ у психичком животу појединца није непознато ни научној мисли, на шта је указао и Карл Густав Јунг истичући да „у сваком од нас постоји и један други, којег ми не познајемо“, а који нам „говори путем сна и саопштава нам како нас *он* види другачије него што ми себе видимо“. Када се нађемо у тешкој и нерешивој ситуацији, тај непознати други нам може отворити очи и упозорити нас, односно утицати да из основа изменимо свој став, „управо онај став који нас је и довео у тежак положај“²⁶.

²⁵ М. Бахтин, *Нав. дело*, 215.

²⁶ К. Г. Јунг, *Човек и гуша* (Антологија Јунг), 129-130.

Да би сан одиграо егзистенцијално важну улогу у животу појединца и довео до суштинског преображаја, спасавајући, као у овом случају, човека од самоубиства, мора припадати групи такозваних „великих“, архетипских снова – снова који трансформишу. Тако снажни, архетипски снови јављају се искључиво у „прелазним ситуацијама“ нашег живота и кризним тренуцима, када се појединац нађе у сувише великој духовној тескоби, у којој му је потребна архетипска мудрост, јер је индивидуална отказала или ишчезла. Управо је такав сан „смешног човека“, па га Бахтин и назива „сан-кризе“, сматрајући чак да у стваралаштву Достојевског преовладава тај тип снова. Ова Бахтинова тврдња је разумљива када се у виду има да Достојевски у свом стваралаштву пажњу углавном посвећује екстремним ситуацијама, посматрајући човека након што га је „експериментално“ ставио у стресну ситуацију и изложио разноврсним притисцима.

Пре него што размотримо и покушамо да тумачимо сан који је „смешном човеку“ „открио нови, велики, обновљени, моћни живот“ и то у тренутку када је одлучио да се „обавезно те ноћи убије“, неопходно је сагледати шта је условило појаву тако снажног, архетипског сна и како је „смешни човек“ уопште доспео у егзистенцијални теснац и кризу из које је једини излаз видео у самоубиству.

Познато је да се сан не може тумачити без онога ко га је сањао, будући да су тумачу неопходне асоцијације сневача на елементе и симболе у сну, као и позна-

вање његових животних околности и свесних ставова (који су у компензаторном односу према несвесном), а неретко је посебно корисно знати окидач, односно догађај који је условио појаву сна, а догодио се дан или два пре њега. Када је реч о књижевним делима асоцијације сневача су нам ускраћене, али оне бивају надомештене контекстом, односно ближим сагледавањем књижевног лика, у овом случају „смешног човека“, његових животних околности, догађаја који су претходили сну, а пре свега скицирањем психолошког профила и упознавањем његових свесних ставова.

При томе је важно напоменути да је сан књижевног лика чак лакше и поузданије тумачити него сан реалне особе, јер нам је контекст у целини познат и доступан, будући да је предочен читав „свет дела“, при чему и лик можемо обухватити у потпуности, као што јасно можемо сагледати и каузалност и финалност сна, јер су нам познати не само догађаји који су утицали на појаву сна већ и они који су након сна уследили²⁷. Тако повољну ситуацију тумач у реалности никада нема, чак ни када сневач са њим свесрдно сарађује и значајно му олакшава тумачење.

²⁷ Јунг инсистира да сан не треба тумачити само *каузално*, како је то чинио Фројд, трагајући искључиво за прошлим узроцима проблема и то најчешће у детињству, већ истиче да се ниједно психолошко стање не може објаснити само на основу његове каузалности, будући да сваки психолошки моменат има Јанусово лице, то јест гледа и на траг и напред. Док настаје, он уједно припрема и будуће, па се и снови морају посматрати не само са становишта каузалности већ и *финалности*, односно њиховог „сврховног смисла“ и онога што припремају.

*

Неколико успутних, по тексту разбацаних релатија, али и значајни психолошки подаци које нам „смешни човек“, као наратор приповетке, саопштава о себи, довољни су за сагледавање околности које су га навеле да интензивно размишља о самоубиству, а потом и „поуздано“ одлучи да се „те ноћи“ убије. Овај сиромашни, факултетски образован Петрограђанин живео је на мансарди, у изнајмљеној, „малој и јадној“ соби, у којој је имао скромни кревет, сто са књигама, две столице и прастару, али удобну, „волтеровску“ фотељу. Боравио је само у друштву декласираних људи (стрицки). Суседи су му били пензионисани капетан – насилник, пијаница и картарош – који је повремено просио на Невском проспекту и „мала и мршава“ удовица са троје болесне деце. Имао је брата, који је умро пет година пре догађаја који су описани у приповеци, а кога је понекад сањао, како са њим „брине и ради“, тј. како заинтересовано учествује у пословима „смешног човека“. Тиме су исцрпљене практично све реалије које нам приповедач саопштава о себи, али које јасно и речито скицирају његове животне прилике.

Ипак, материјалне околности, као и увек код Достојевског, нису пресудно утицале на психичко стање његовог јунака. Далеко су важније психолошке околности и подаци које нам „смешни човек“ саопштава о себи, при чему нам предочава не само своја тренутна осећања већ и унутрашњу генезу и сукцесију која га је довела до стања у којем се нашао.

Реч је о човеку који је „увек био смешан“, „можда од самог рођења“, чега је врло рано постао свестан, већ око седме године. Ово рано сазнање и увид да је смешан условила су исмевања којима је био изложен већ приликом првих покушаја социјализације, због чега је „дубоко патио“. Будући да су га „сви и увек исмевали“, у њему је непрекидно расло и јачало знање да је смешан „у сваком погледу“.

Да је ова одредница веома важна за психолошко функционисање и одређење јунака, као и за схватање приповетке у целини, не сведочи само наслов, већ и прва реченица приповетке у којој се наратор представља управо као „смешан човек“. Будући да до краја нећемо сазнати његово име, он ће и за нас бити и остати – „смешни човек“. Међутим, како је јунак, да би се заштитио од интензивног бола и патње, временом изградио одбрамбени механизам, поставши веома охол и неспреман да било коме призна да и сам зна колико је смешан, важна је околност да ће након сна и препорода који му он доноси, „смешни човек“ ово одређење не само прихватити већ ће га продубити и придодати му нова значења. Како је дошло до тога да „смешни човек“ – коме се својевремено чинило да би „одмах разнео себи главу револвером“ уколико би било коме признао да је смешан – у својој исповести то не само да признаје већ се тако и самоодређује, и то у првој реченици, биће много јасније након тумачења његовог сна, а посебно након сагледавања како је он свој сан доживео и интуитивно разумео.

Неке мисли, присутне у тексту сна, такође нам имплицитно говоре о начину на који је „смешни човек“ доживљавао себе, али и какав је био однос других људи према њему. У првом делу сна, након што је напустио гроб у који је доспео, извршивши сневно самоубиство, он констатује: „Ако треба поново *йосѝојаѝи*²⁸ и живети опет по нечијој неприкосновеној вољи, онда нећу да ме победе и понизе!“ Док га је тајанствено биће носило кроз васиону, одједном је осетио да га најзад не презиру, не исмевају, па чак ни сажаљевају. Тако су његов доживљај и осећање да је побеђен и понижен, пратили презир, исмевање или, евентуално, сажаљење других људи.

Услед одбачености, неприхваћености и крајње изолованости, а пре свега због недостатка адекватне и аутентичне комуникације са другима, условљене и самоизолацијом, охолим и гордим ставом који је „смешни човек“ временом изградио, у његовој души је почела да „нараста страшна туга“. Будући да се туга јавља у контексту значајног губитка, односно губитка неке вредности, интензивна туга коју је осећао „смешни човек“ сведочи колико му је аутентичан контакт са људима био важан и какве је последице имало одрицање од њега.

Да је један од основних проблема „смешног човека“ била усамљеност и изолованост, односно одсуство адекватне комуникације са људима, сведоче и његови снови о брату, који је, мада у „реалности“ (света приче)

²⁸ Подвукао Ф. Д.

мртав, у сновима учествовао у пословима и бригама „смешног човека“. Ови снови, који су се понављали²⁹, имали су компензаторну функцију, покушавајући да надоместе недостатак драгог, блиског, за сневача заинтересованог бића, односно недостатак конкретног, али и метафоричног брата.

Потом је туга прерасла у убеђење „да је на свету свуда све *свеједно*³⁰“, што је „већ одавно предосећао, али коначно убеђење настало је последње године, и некако изненада“. „Одједном“ је осетио да је „*свеједно*³¹ да ли постоји свет или нигде ничег нема“. Равнодушност се потом пренела и на доживљај прошлости, па се „смешни човек“ „досетио да и раније, такође, ничег није било“, да би потом „постепено убедио себе да ничега неће ни бити“. Те, последње године, почео је да пати и од интензивних несаница.

Овде је заправо реч о нихилистичком ставу. Ако је „све свеједно“, онда је, да парафразирамо Достојевског, и „све дозвољено“, па не постоји ни разлика између добра и зла, односно свеједно је да ли чинимо добро или чинимо зло. Тугу због губитка значајне вредности

²⁹ Снови који се понављају увек су веома значајни. Они прате сневача све док постоји узрок и разлог њиховог појављивања, односно док није освешћена њихова порука, одгонетнута функција и отклоњени разлози за њихово јављање. Будући да је код „смешног човека“ усамљеност и изолованост била стална, као и потреба за аутентичним људским контактом, разумљиво је да су му се ови снови понављали. (Видети поглавље: „Снови који се понављају“, у: Иван Настовић, *Психологија снова и њихово тумачење*, 2012.)

³⁰ Подвукао Ф. Д.

³¹ Подвукао Ф. Д.

„смешни човек“ је заменио нихилистичким ставом, порицањем, или тачније одустајањем од свих вредности. Нихилистички став је овладао не само његовом садашњошћу и проширио се на сагледавање прошлости већ је захватио и будућност, створивши тиме значајне предуслове за интензивно размишљање о самоубиству. Наиме, нихилиста не само да негира вредности, посебно моралне, већ се заправо, услед бројних осујећености и болних сучељавања са светом, *одриче онога до чега му је највише сјало* и тако постаје аутодеструктиван.

Ипак, отупелост и равнодушност нису потпуно овладале „смешним човеком“. По сопственим речима, он је „на пример, осећао бол“, и то не само физичку већ и бол „у моралном погледу“. „Када би се десило нешто тужно, ја бих осетио сажаљење, као и онда када ми још у животу није било свеједно“. Како је сажаљење последица идентификације са другим човеком и по Адлеровом мишљењу „најчистији израз осећања заједнице“, саосећање са другим људским бићем у његовој тузи у раскораку је са *убеђењем* до којег је на нивоу свести дошао „смешни човек“. О постојању *унутрашњеј конфликтѝа* сведочи и појава интензивних несаница, којима је на неадекватан начин покушавао да реши тај унутрашњи сукоб.

„Смешном човеку“ је, наиме, „све било свеједно“ на нивоу свести, али *не и несвесно*, па је тако дошло до несклада и раскорака између свесних ставова и несвесних тежњи. Душевни поремећаји и проблеми настају, између осталог, како је открио Фројд, услед

притиска и захтева моралних норми, односно након њиховог потискивања. А „смешни човек“ је своје идеале и вредности, до којих му је и те како било стало, укључујући и оне моралне, потиснуо у несвесно, што ће најречитије потврдити његов сан, као и садржај проповеди које ће се подухватити након њега.

Морални закони настају из најдубљих људских потреба и урођени су човеку. Они нису последица неког споља наметнутог законодавства, односно како истиче Јунг: „Морал није у облику таблица са Синаја донет одозго и народу наметнут, већ је морал функција људске душе, која је стара колико и човечанство“. Човек *a priori* има у себи не закон, већ морално биће, које је „инстинктивни регулатив понашања“, па оно уређује чак и заједнички живот животињског чопора.³² Зато човек не може, чак ни на највишим, ничеанским врховима, бити „с оне стране добра и зла“. Морал се може свесно одбацити, тачније може се потиснути у несвесно, али ће он наставити да егзистира и делује „иза леђа“, само тада још снажније, неконтролисано и углавном деструктивно.

То потврђује и појава изненадних осећања, која би преправила „смешног човека“ упркос ставу који је свесно заузео, што указује да он заправо није био равнодушан, односно да је његов свесни став био у колизији са несвесним. Наиме, равнодушност је „изостанак осећања“ и до ње долази када „субјект нема жељу или потребу коју би желео да задовољи, као ни

³² К. Г. Јунг, *Човек и душа*, 300.

вредност коју би хтео да потврди или одбрани³³. Ово није случај са „смешним човеком“, који је „само“ увидео да не може доћи до толико жељене адаптације између њега и света, па је постао преокупиран депресивним представама и самим собом, паралелно потискујући у несвесни део личности своју жудњу. А депресија је, насупрот равнодушности, снажно афективно стање, које често прати управо поремећај спавања и жеља за самоуништењем.

Пишући о психологији самоубиства, а реагујући на талас самоубиства који је својевремено захватио руску емиграцију, Николај Берђајев истиче: „Површно гледано, самоубиство може оставити утисак губитка сваке жеље за земаљским животом, потпуну равнодушност према њему. Али у стварности, то није тако. *Самоубиство је у већини случајева израз нејросвећљене љубави према земаљском животињу и његовим добрима*“. Самоубица би „желео срећнији земаљски живот са више смисла, али је изгубио наду у његову могућност. Психологија која води у самоубиство је најмање психологија отуђености од добара земаљског живота. Људи аскетског типа, са интензивним духовним животом, окренути ка другом свету, ка вечности, никада не извршавају самоубиство. Потребна је, напротив, велика окренутост ка временитом и земаљском, заборав на вечност и небо, како би се образовала психологија самоубиства“. За самоубицу „земаљски живот са својим добрима јесте једини

³³ З. Миливојевић, *Емоције*, 310.

постојећи живот и никаквог другог живота нема“, па самоубица у потпуности остаје прикован за свет, мада у негативној форми.³⁴

Сличан став износи и сам Достојевски у децембарском броју *Пишчевој дневника* за 1876. годину, повезујући самоубиство са губитком вере у бесмртност, односно са одсуством вере у постојање другог живота и вечности. „Самоубиство после губитка идеје о бесмртности јесте нешто потпуно неизбежно, па чак и нужно за свакога ко се макар мало уздигао изнад животиње. Напротив, бесмртност која као идеја нуди вечни живот, много јаче везује човека за земљу. У овоме, наизглед, има противречности – ако већ постоје толики други животи, то јест ако осим земаљског постоји и бесмртни живот, због чега онда до те мере ценити земаљски живот? Али, излази управо супротно: само уз помоћ вере у своју бесмртност, човек може да схвати свој разумни циљ на земљи. Без вере у своју бесмртност нестају човекове везе са земљом, оне постају тање и као трулије, и губитак смисла живота (па макар се он изражавао у облику несвесне туге) сигурно води у самоубиство“.³⁵

Да је управо ова врста психологије самоубиства својствена и „смешном човеку“ потврђује његов сан, дакле несвесни део његове личности, који зна и више, и боље од свести, а у који је он и потиснуо вредности до којих му је било толико стало. Стога ће након

³⁴ Н. Берђајев, *О самоубиству*, 18-19.

³⁵ Ф. М. Достојевски, *Дневник њисца, 1876*, 395.

што је у сну извршио самоубиство и из васионе угледао двојницу планете Земље, „потресен неодољивом и одушевљеном љубављу према завичајној, старој земљи“, он истаћи да може волети само ону земљу коју је управо напустио и на којој је оставио млазеве своје крви, додајући да никада није ни престајао да је воли, а да ју је, растајући се са њом, можда „волео болније и снажније него икада раније“. Отуда и његова у сну јасно формулисана жеља да „љуби“ и „облива сузама“ земљу коју је управо напустио.

Након свог сневног искуства „смешни човек“ ће пригрлити и прихватити земљу и живот на њој, коју додуше ни претходно није презирао и одбацивао, али је услед сталне осујећености, усамљености и депресије, осећање љубави *пре сна* потиснуо у несвесни део личности, да би то осећање *након сна* било освешћено и преосмишљено. Тако је и првобитна, негативна везаност за земљу попримила позитиван облик.

Након што смо сагледали животне околности, а посебно садржаје свести „смешног човека“, без којих би сваки покушај разумевања несвесног, па тиме и његовог сна био немогућ и узалудан³⁶, осврнућемо се на догађаје који су непосредно претходили сну и били окидачи за њега.

Као што је познато, „једне мрачне, најмрачније вечери која може бити“, док је враћајући се кући размишљао „да би било веселије када би се свуда угасила светлост³⁷, а са осветљењем је тужније срцу, јер оно све то осветљава“, „смешни човек“ је погледао у „искидане облаке“ и „бездане црних мрља“ на небу. Тада је међу тмурним облацима опазио *звездицу*, која му је „сугерисала мисао“ да се те ноћи неизоставно убије, што је и сâм већ два месеца намеравао да учини, али је услед безвољности ипак одлагао тај чин.

Неопходно је размотрити зашто је управо звездица утицала на доношење коначне одлуке „смешног

³⁶ Сан је увек својеврсна, несвесна допуна свести, па је без познавања свесног става сневача немогуће тумачити његов сан.

³⁷ Под светлошћу се овде мисли на улично, плинско осветљење.

човека“ о самоубиству, када је звезда веома позитиван симбол, између осталог, симбол наде, оптимизма, вођства, путоказа, узвишеног циља, а пре свега, симбол бесмртности и поновног рађања.

Осврћући се на талас самоубистава који је захватио Русију, у предговору јануарске свеске *Пишчевој дневника* за 1876. годину, Достојевски истиче: „Нашем самоубици ни на крај памети не пада да се он зове ја и да је бесмртно биће“. Он наводи пример Гетеовог Вертера, самоубице који, насупрот томе, „убијајући се, у последњим редовима које је написао жали што неће видети више ‘дивно сазвезђе Велики Медвед’, и опрашта се са њим“.³⁸ На питање због чега су младом Вертеру била драга небеска сазвезђа Достојевски одговара: „Због тога што је схватио сваки пут док би их гледао да он уопште није атом и није ништаван пред њима, да сав тај бездан тајанствених божијих чуда уопште није изнад његове мисли, није изнад његове свести, није изнад идеала лепоте који је у његовој души, него му је, значи, раван и чини га сличним бесконачности бића... и да за сву срећу што осећа ову велику мисао која му открива: ко је он? – он дугује само *своме лику људском*“.³⁹

³⁸ На почетку последњег писма Лоти, непосредно пре самоубиства, Гетеов Вертер пише: „Прилазим прозору, предобра моја, и видим, видим још кроз пролетање олујних облака покоју звезду вечнога неба. Не, ви нећете пасти! Вечни вас носи на своје срцу као и мене“ (Ј. В. Гете, *Пайње младој Верћера; Избор њо сподносїи*, 112.)

³⁹ Ф. М. Достојевски, *Књижевно-критички чланци; Пишчев дневник*, 228 (подвукао Ф. Д.).

О сличним размишљањима, када су у питању пишеви савременици-самоубице, не може бити ни речи, а то се *наизглед* односи и на „смешног човека“ у тренутку када одлучује да се убије. И мада разлога за самоубиство има колико и самоубица, односно мада је свако самоубиство прича за себе (што нам потврђује и стваралаштво Достојевског и велике разлике међу његовим самоубицама, од Ставрогина, преко Кирилова, Крафта, Оље, Кротке, Матрјоше, Свидригајлова до Смердјакова), Достојевски је, док је писао *Сан смешној човека*, морао имати у виду и Вертеров однос према звездама пре него што је себи пуцао у главу, или прецизније, у десну слепоочницу, како је намеравао да се убије и „смешни човек“.

Али, док се Вертер убија *ујркос* звездама⁴⁰, „смешног човека“ управо звезда наводи на мисао да се те ноћи неизоставно убије. Мада „смешни човек“ има проницљиве, дубоке и тачне увиде о себи, он каже да ни сам не зна зашто му је звездица то сугерисала. Како се иста звезда јавља и у његовом сну, током путовања кроз васиону, покушаћемо да природу ове сугестије одгонетнемо приликом тумачења сна, тачније ослањајући се на језик несвесног. Јер, са становишта свести, као и у контексту осврта Достојевског на Вертеров однос према звездама пре самоубиства, остаје

⁴⁰ Вертерово самоубиство је самоубиство младог човека, меланхоличног због, како Берђајев каже, „сувишка неживљених снага, због несигурности да ће оне моћи да буду иживљене“ (*О самоубицију*, 34). Самоубиство у младости често је резултат бурних душевних криза из којих човекове снаге не налазе излаз.

нејасно, па и нелогично, зашто звезда подстиче „смешног човека“ да се убије и учвршћује га у тој одлуци.

Ипак, самоубиство ће, као што знамо, одложити догађај са девојчицом, која му је тада притрчала и затражила помоћ, а он ју је отерао, мада је схватио да девојчицина мајка негде умире или им се већ нешто лоше десило, па је очајно дете истрчало на улицу да потражи помоћ. Стигавши кући „смешни човек“ је сео за сто и извадио револвер, али га је преправило осећање сажаљења и стида због свог срамног поступка, а бројна питања су почела да навиру и заокупљају га, неодложно тражећи одговор и решење.

Наиме, „смешног човека“ је мучила и љутила нелогичност – ако је већ одлучио да се те ноћи убије, онда му у том тренутку, више него икад, мора бити све свеједно. Међутим, он је „одмах осетио“ да му није свеједно, да „дубоко жали“ девојчицу и осећа „неки чудан бол“. О његовој заинтересованости за судбину девојчице сведочи и детаљ да је након што ју је отерао, приметио да је она претрчала улицу, односно да је угледала неког пролазника и очигледно потрчала к њему.

„Зар свест о томе да ја од сада коначно нећу постојати, према томе, и све остало неће постојати, није могла имати ни најмањег утицаја на осећање сажаљења према девојчици, нити на осећање стида после учињене подлости?“, питање је које је мучило „смешног човека“. У том тренутку он је, заправо, *осветио конфликт* који је већ годину дана постојао у њему,

а који је до тада потискивао и покушавао неадекватно да разреши тиме што је несвесно аранжирао своје не-санице и депресију.

Јунг примећује да управо конфликт, у овом случају између свести и несвесног, „рађа ватру афеката и емоција“, које осим што сагоревају све непотребно и сувишно, стварају и светлост, односно „све износе на видело“. Стога су емоције „главни извор постајања свесним“ и зато „нема никаквог преображаја таме у светлост“, односно несвесног у свесно, „без емоција“.⁴¹

Дилема „смешног човека“ била је првенствено моралне природе. Наиме, као што је већ речено, ако је „све свеједно“, онда је и „све дозвољено“, па и нечовечна подлост, чак и према детету у невољи, а посебно у ситуацији када човек намерава да се „за два сата“ убије. Међутим, чак ни након доношења одлуке да се неизоставно по доласку кући убије, „смешни човек“ није потпуно прекинуо све везе са светом и заједницом којој је припадао, или тачније још увек *није прекинуо контиакт са несвесним делом своје личности*. Мада је из свог свесног става, да му сада, више него икада, све на свету мора бити свеједно, он извео консеквенце и одбио да помогне девојчици, у истом тренутку је осетио сажаљење, бол и стид, који су га неконтролисано преплавили, продирући из несвесног у свесни део његове личности. Идентификујући се са Другим он је заправо искорачио из себе и постао свестан неадекватности свог понашања, односно кршења важне

⁴¹ К. Г. Јунг, *Човек и гуша*, 77.

моралне, друштвене, али, што је још важније, личне, етичке норме⁴². Осећања која су га пратила упркос депресији, допринела су да сачува какву-такву везу са светом и другим људима, али и са својим исконским бићем, и тако не буде препуштен безнадежној и потпуној усамљености. Очувани контакт са несвесним делом сопствене личности потом ће му, *уштем сна*, понудити решење до којег свесно није успео да дође, постаће лековит и управо ће му он спасити живот.

Да је заиста реч о моралној недоумици и преиспитивању, који су коначно продрли и у свесни део личности, сведочи и даља спекулација „смешног човека“: „Да сам раније живео на Месецу или на Марсу и учинио тамо неки најсрамнији и најнечаснији поступак ... и због њега био тамо осрамоћен и обрукан, ... и када би се затим нашао на Земљи и даље био *свесћан* шта сам урадио на другој планети, а поред тога знао да се тамо нипошто и никада нећу вратити – да ли би ми, гледајући са Земље Месец, било *свеједно*⁴³ или не би? Да ли бих осећао стид због тог поступка или не бих?“

Овим питањем „смешни човек“ проблематизује однос злочина, односно кривице и казне (посебно унутрашње казне), тачније одлази корак даље и пита се о личном, унутрашњем моралу, о етици (и

⁴² Да је то и индивидуална норма „смешног човека“, потврђује реченица да би иначе „детету обавезно помогао“.

⁴³ Подвукао Ф. Д.

савести)⁴⁴. Реч је о унутрашњем моралном осећају и доживљају, који је независан чак и од друштвено прихваћених моралних начела или евентуалне казне за њихово кршење. У крајњој инстанци увек лични осећај и савест појединца доносе моралну одлуку, јер питање добра и зла није толико ствар интелекта, као што се може чинити на први поглед, већ је заправо осећајна категорија. Стога Јунг наглашава да мишљење појмовно уређује садржаје свести и наша искуства, а осећање представља функцију вредновања (да ли је нешто пријатно или непријатно, исправно или погрешно, добро или зло). Тако и савест „смешног човека“ више није повезана са традиционалним моралом, већ са несвесним моралним основама.

За моралног човека је етички проблем, како истиче Јунг, „горуће питање“, укоревљено не само у најдубљим нагонским процесима већ и у човековим идеалима. Овај проблем је „потресно стваран“, па не чуди када најдубље основе људског бића покушавају да одговоре на њега. Сан „смешног човека“, као израз сневачеве најдубље природе, за који су окидачи били одлука да се те ноћи неизоставно убије, као и проблематичан догађај са девојчицом, поред осталог, нуди и одговор на моралну, тачније на етичку дилему форму-

⁴⁴ Јунг истиче да Фројдово *Наг-Ја* (*Супер-Его*), односно морални кодекс колектива, не покрива цео етички проблем, већ само један део. Зато Јунг и говори о правој етичкој реакцији, тихом унутрашњем гласу, који представља личну етичку инстанцу, која је сасвим индивидуална и не мора бити у складу са колективним кодексом (који је различит и варира зависно од времена, нације, друштва у којем се јавља).

лисану у спекулацији „смешног човека“ о почињеном „најсрамнијем и најнечаснијем поступку“ на другој планети и могућим (унутрашњим) консеквенцама које би тај чин за њега интимно имао. При томе ова спекулација има и дубље значење, јер осим што сугерише могућност постојања других светова, наговештава и још неосвешћену веру „смешног човека“ у бесмртност душе, која након овоземаљске смрти задржава сећање на свој „претходни живот“ и чува урођено морално језгро људског бића.